

Юридичні аспекти відповідальності медичних працівників за професійні правопорушення

Т. І. Кравченко, начальник юридичної служби

ДУ «Інститут очних хвороб і тканинної терапії ім. В.П. Філатова НАМН України»; Одеса (Україна)

Юридична відповідальність медичних працівників за вчинення правопорушення – це застосування заходів державного примусу до особи, яка вчинила правопорушення. В практичному аспекті юридична відповідальність виникає тоді, коли юридичний конфлікт у сфері надання медичної допомоги виник і вже вичерпані всі засоби його вирішення.

За своєю суттю відповідальність лікаря означає міру впливу держави на людину, яка з тих чи інших причин скоїла вчинок, що суперечить прийнятим у медицині нормам і правилам. Важливо зазначити, що перш за все мова йде про порушення професійних обов'язків медика.

З правової точки зору лікарі повинні знати про таку відповідальність, яка настає у разі правопорушень.

На практиці сьогодні відсутність знань з права для лікарів стає небезпечною. Для того, щоб медичні працівники, не озираючись на можливі правові санкції, виконували свої професійні обов'язки, їм необхідні глибокі знання з права загалом і з питань юридичної відповідальності, зокрема.

Слід зазначити, що статтею 6 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» встановлено:

- кожний громадянин України має право на охорону здоров'я, що передбачає зокрема кваліфіковану медичну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря, вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій і закладу охорони здоров'я;

- відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди

Стаття 8 зазначеного Закону гарантує, що у разі порушення законних прав і інтересів громадян у сфері охорони здоров'я відповідні державні, громадські або інші органи, підприємства, установи та організації, їх посадові особи і громадяни зобов'язані вжити заходів щодо поновлення порушених прав, захисту законних інтересів та відшкодування заподіяної шкоди.

З прийняттям нового Цивільного кодексу України, внесенням змін до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», формування судової практики у справах про притягнення до відповідальності медичних працівників існує наявність чотирьох принципово різних видів відповідальності лікарів за вчинені правопорушення, а саме: кримінальна, цивільна (майнова), адміністративна та дисциплінарна.

І. Відповідно до законодавства кримінальна відповідальність настає за злочин – вчинення особою суспільно-небезпечного винного діяння, яке містить склад злочину, що передбачений Кримінальним кодексом України. Під професійним медичним злочином слід розуміти умисне або необережне діяння, вчинене медичним працівником при виконанні професійних обов'язків, заборонене кримінальним законом під загрозою покарання.

У діяльності медичних працівників умисні злочини зустрічаються рідше, ніж необережні. Серед злочинів першої групи (умисні) найбільш суспільно небезпечним є ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 ККУ). Водночас серед необережних злочинів найбільш актуальними є неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 ККУ), вбивство через необережність (ст. 119 ККУ) і необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 ККУ).

Під професійним медичним злочином слід розуміти умисне або необережне діяння, вчинене медичним працівником при виконанні професійних обов'язків, заборонене кримінальним законом під загрозою покарання.

У діяльності медичних працівників умисні злочини зустрічаються рідше, ніж необережні. Серед злочинів першої групи (умисні) найбільш суспільно небезпечним є ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 ККУ). Водночас серед необережних злочинів найбільш актуальними є неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 ККУ), вбивство через необережність (ст. 119 ККУ) і необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 ККУ).

Професія лікаря пов'язана з необхідністю експериментування у певних ситуаціях. Це необхідно як для розвитку медичної науки, так і для порятунку життя та здоров'я окремої людини, якій традиційні методи і засоби медицини вже не можуть допомогти. Медичний працівник повинен знати умови правомірності діяння, пов'язаного з ризиком у медичній діяльності. До них належать:

1. Шкода здоров'ю заподіюється для досягнення соціально корисної мети. Експеримент не повинен проводитись заради експерименту – він спрямований на розвиток медичної науки або на порятунок життя і здоров'я людини.

2. Ця мета не може бути досягнута звичними заходами, не пов'язаними з ризиком. Якщо надавати допомогу особі, яка її потребує, можна було звичайним, традиційним, не пов'язаним з ризиком способом, то в такому разі, при заподіянні шкоди здоров'ю людини дії лікаря є злочином.

3. Шкідливі наслідки при ризикі медичний працівник усвідомлює лише як побічний і можливий варіант його дій.

4. Медичний працівник володіє відповідними знаннями та вміннями, які дозволяють у певній ситуації попередити настання шкідливих наслідків.

5. Медичний працівник вжив достатніх, на його думку, заходів для відвернення шкоди для життя і здоров'я пацієнта.

За наявності всіх цих умов ризик, на який пішов медик при виконанні своїх професійних обов'язків, буде обґрунтованим, це стане обставиною, яка виключатиме злочинність діяння. Треба зазначити, що знання умов правомірності діяння, пов'язаного з ризиком у медичній діяльності, дає можливість для лікаря використати нові методи лікування без страху кримінального переслідування.

Всі злочини, за які медичні працівники можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності, поділяються на три групи:

1) професійні медичні злочини.

2) службові медичні злочини.

3) злочини, за які медичні працівники притягуються до кримінальної відповідальності на загальних підставах.

До першої групи належать злочини, які пов'язані з професійною діяльністю медичних працівників. До суспільно небезпечних діянь, заборонених ККУ під загрозою покарання і пов'язаних з медичною діяльністю, належать зокрема:

- неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131);

- неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137);

- незаконна лікувальна діяльність (ст. 138);

- ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139);

- неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140);

- порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143);

- незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145)

- порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320) та інші.

Другу групу злочинів, за які медичні працівники можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності, складають суспільно небезпечні діяння, які пов'язані з виконанням медиком службових обов'язків. У ККУ передбачено склади злочинів у сфері службової діяльності. Деякі з них можуть мати відношення і до медичних працівників, але тільки до тих, які є службовими особами. Мова йде про такі злочини, як:

- неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137);

- порушення права на безоплатну медичну допомогу (ст. 184);

- зловживання владою або службовим становищем (ст. 364);

- службове підроблення (ст. 366);

- службова недбалість (ст. 367);

- прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368) та інші.

У практичному розумінні дуже важливим є питання про те, хто ж у сфері медичної діяльності є службовими особами. Відповідно до ст. 364 КК України службовими особами визнаються особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням. Таким чином, під службовою особою у сфері медичної діяльності слід розуміти особу, яка наділена владними повноваженнями у сфері медичної діяльності, яка здійснює організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції в органах управління охорони здоров'я, лікувально-профілактичних, санітарно-гігієнічних та інших закладах державної і комунальної систем охорони здоров'я.

Третю групу з представленої класифікації складають злочини, за які медичні працівники притягуються до кримінальної відповідальності на загальних підставах. До них можуть відноситись ті злочини, за які медичний працівник притягується до кримінальної відповідальності як загальний суб'єкт цього злочину, тобто без урахування відношення до професійної медичної діяльності.

Ще одним складом злочину, що найчастіше зустрічається на практиці, є неналежне виконання професійних обов'язків медичним працівником. Цей злочин характеризується необережністю із суб'єктивної сторони і вважається закінченим з моменту настання тяжких наслідків для хворого (наприклад, смерть пацієнта, його самогубство, заподіяння тяжкої або середньої тяжкості шкоди здоров'ю).

Невиконання професійних обов'язків означає, що медичний працівник не вчиняє ті дії, які він в силу виконуваної роботи зобов'язаний був вчинити. Неналежне виконання професійних обов'язків має місце у разі, коли медичний працівник виконує свої обов'язки не у повному обсязі, недбало, поверхово, не так, як цього вимагають інтереси його професійної діяльності. Невиконання чи неналежне виконання професійних обов'язків може бути як одноразовим, так і систематичним. Такі злочини кваліфікуються, зокрема, такими діями:

- несвоєчасний або неправильний діагноз захворювання;
- залишення хворого без належного медичного догляду;
- залишення сторонніх предметів в організмі хворого під час хірургічної операції;
- застосування неправильного лікування;
- недостатній контроль за медичною технікою;
- невиконання медсестрою вказівки лікаря щодо застосування до хворого ліків чи процедур тощо.

II. Цивільно-правова відповідальність у сфері медичної діяльності – це варіант юридичної відповідальності, який виникає внаслідок порушення у галузі майнових або особистих немайнових благ громадян у сфері охорони здоров'я і який полягає переважно в необхідності відшкодування шкоди. До особистих немайнових благ громадян, які безпосередньо пов'язані з медичною діяльністю, належать перш за все життя і здоров'я. З цієї причини можна стверджувати, що цивільно-правова відповідальність – це своєрідний засіб забезпечення захисту особистих немайнових прав (життя і здоров'я) пацієнтів при наданні медичної допомоги.

Цивільно-правова відповідальність настає при порушенні медиками виконання своїх професійних обов'язків, унаслідок чого було заподіяно шкоду здоров'ю пацієнта. Якщо в основі правопорушення лежить лікарський злочин, то притягнення медика до кримінальної відповідальності не перешкоджає можливості вимагання з боку пацієнта або його законних представників цивільно-правового відшкодування шкоди. Основним фактором цивільно-правової відповідальності є необхідність відшкодування заподіяної шкоди.

Правовими основами компенсації моральної шкоди, завданої пацієнтові при наданні медичної допомоги, є: Цивільний кодекс України, Закон України "Про захист прав споживачів", Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. "Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди".

Стаття 23 Цивільного кодексу України гарантує особі право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав, а саме:

1) у фізичному болю і стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;

3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;

4) у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної чи юридичної особи

III. Адміністративна відповідальність медичного працівника – це різновид юридичної відповідальності, що полягає в застосуванні до медичних працівників, які вчинили адміністративні проступки, особливих санкцій – адміністративних стягнень.

Адміністративна відповідальність настає за правопорушення, скоєне у галузі державного управління та зазначено у Кодексі України про адміністративні правопорушення у галузі охорони здоров'я населення.

Діючий КпАП визначає такі види адміністративних стягнень (ст. 23): попередження, штраф, позбавлення спеціального права, наданого громадянину, виправні роботи, адміністративний арешт та інші.

IV. Дисциплінарна відповідальність медичних працівників настає при порушенні вимог трудового законодавства. Нормативно-правова база дисциплінарної відповідальності медичних працівників складається: з Кодексу законів про працю України (далі - КЗпП), Закону України "Про охорону праці" та інші.

Дисциплінарна відповідальність медичного працівника це окремий варіант юридичної відповідальності, яка настає у випадку порушення трудових обов'язків. Слід особливо підкреслити, що мова йде саме про порушення трудових обов'язків медичного працівника. Причому, якщо розглядати дані порушення, то дисциплінарна відповідальність – найменш суворий варіант.

Важливо визначити, що порушення трудового законодавства зазначено в контексті прав та обов'язків працівника перед роботодавцем у посадовій інструкції.

У зв'язку з цим за недотримання будь-яких обов'язків, зазначених у посадовій інструкції, медичний працівник може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності. Протиправною є така поведінка (тобто дії або бездіяльність) працівника, яка не відповідає Правилам внутрішнього трудового розпорядку. Наприклад, запізнення на роботу, прогул, поява на роботі в стані сп'яніння. Рівно ж протиправною є відмова від виконання законного розпорядження керівника закладу охорони здоров'я (роботодавця), недотримання правил роботи на відповідному устаткуванні, правил зберігання сильнодіючих речовин, а також отруйних, наркотичних речовин та інші.

В трудовому законодавстві існує два види дисциплінарних стягнень: догана та звільнення за відповідними підставами.